Полонені «другої армії світу»

Перебування російських солдатів в українському полоні

Дизайн та верстка *Михайло Федишак*

АЛЬТЕРНАТИВА
правозахисний центр

Публікація підготовлена Луганським обласним
правозахисним центром «Альтернатива»

Зміст

Вступ 4

Категорії осіб, що воюють в Україні на боці РФ
«Друга армія світу» 7

Завдання, які поставлені військовослужбовцям РФ
«В Україні принижують російськомовний народ,
треба допомогти їх звільнити» 11

Обставини потрапляння в полон
«Я здався, щоби нікого не вбивати» 14

Примусово мобілізовані мешканці т.зв. «ДНР» та «ЛНР»
«Я був упевнений, що не підлягаю призову, тому що в мене
на утриманні є батьки з інвалідністю» 18

Ставлення до війни полонених російських солдатів
«Не бачу жодного сенсу відстоювати інтереси зрадників народу» 23

Пресконференції полонених російських солдатів
«Росія зробила достатньо поганого, щоби нас не пробачати» 27

Воєнні злочини російських військовослужбовців
«Я вистрілив, щоби від мене відстали» 34

Обміни полоненими між Україною та Росією 37

«Шукай своїх»
Український гуманітарний проєкт для ідентифікації полонених
та загиблих російських солдатів 39

Вступ

24 лютого 2022 року Президент РФ оголосив про початок воєнних дій в Україні, назвавши повномасштабне вторгнення російської армії «спеціальною військовою операцією». Так у центрі Європи розпочалася жорстока та кровопролитна війна, справжньою метою якої є повне знищення української державності. З першого дня російської агресії територія України зазнає ракетних та авіаційних атак. Від російських снарядів гинуть мирні жителі, руйнуються об'єкти інфраструктури. В окупованих росіянами населених пунктах відбуваються масові викрадення та тортури цивільних осіб, зґвалтування, пограбування. Насильницька русифікація та агресивна російська пропаганда стали основними елементами політики окупаційних адміністрацій.

Як і за будь-якої війни, унаслідок бойових дій між російською армією та Збройними силами України (далі — ЗСУ) солдати обох сторін потрапляють у полон супротивника. Офіційні дані щодо кількості військовослужбовців РФ (зокрема, і солдатів «народної міліції» т.зв. «ЛНР» та «ДНР»), які перебувають в українському полоні, відсутні. Останні цифри були озвучені 12 березня Президентом України Володимиром Зеленським та складали орієнтовно 500-600 осіб[1].

З 1929 року військовополонені перебувають під захистом третьої Женевської конвенції та трьох додаткових протоколів до неї[2]. Женевську конвенцію підписали 196 країн, серед яких Україна та Росія. Проте у 2019 році РФ денонсувала 1-й та 2-й протоколи щодо захисту жертв під час міжнародних збройних конфліктів та збройних конфліктів неміжнародного характеру. Втім, Росія зобов'язана виконувати принципи, викладені у тексті Конвенції.

Женевська конвенція передбачає гуманне поводження із військовополоненими, їхній захист від актів насильства або залякування, дотримання права на повагу до їхньої особистості та честі, надання безоплатної медичної допомоги.

Варто зазначити, що військовополонені перебувають в руках саме держави-противника, а не окремих осіб або військових частин, які їх полонили. Це означає,

1 https://bit.ly/3Q0qiUn

2 https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text

що повну відповідальність за поводження із військовополоненими несе держава, а не окремі особи, які їх утримують.

11 березня в Україні було створено Координаційний штаб із питань поводження з військовополоненими[3]. Його основним завданням є сприяння здійсненню заходів, спрямованих на забезпечення виконання міжнародно-правових зобов'язань України з питань поводження з військовополоненими.

За інформацією Міністерства юстиції України, на утримання одного російського військовополоненого держава щомісяця витрачає 3000 гривень[4]. У цю суму входить забезпечення харчуванням, одягом, засобами гігієни та оплата комунальних платежів. Окремо йдуть витрати на медичне обладнання, ліки, зарплату персоналу.

Полонених російських військових утримують в українських в'язницях та СІЗО, окремо від інших ув'язнених заради їхньої ж безпеки. Харчування в ізоляторах — триразове, передбачені прогулянки, щоденне миття в лазні, особистий час. Щотижня полонених відвідують представники ООН або Червоного Хреста.

За словами голови місії ООН з прав людини в Україні Матильди Богнер, спостерігачі ООН мають інформацію про неналежне ставлення до російських військових **безпосередньо після взяття їх у полон**[5]. Проте Богнер підтверджує, що в українських СІЗО, де російські військовополонені утримуються аж до обміну, умови задовільні. Водночас представники місії ООН говорять про порушення в поводженні з українськими військовополоненими в Росії та на підконтрольних їй ОРДЛО **як одразу після взяття в полон, так і в місцях їхнього утримання.**

27 березня 2022 року було опубліковано відео[6], на якому, ймовірно, українські військові стріляють по ногах полоненим російським солдатам. На початку ролика показано кілька людей у військовій формі, які лежать на землі зі зв'язаними руками. У деяких із них на головах мішки, видно поранення та травми. Навколо ходять озброєні люди у формі та ставлять запитання; чути звинувачення в завданні ударів по Харкову. Наприкінці відео оператор підходить до мікроавтобуса, звідки виводять ще кілька людей. До них підходить чоловік та стріляє кожному по ногах, після чого вони падають.

---

3 https://bit.ly/3QSbFQi

4 https://www.facebook.com/minjust.official/posts/394983852667713

5 https://bit.ly/3QLehPH

6 Посилання на опубліковані відеозаписи не наводяться з етичних міркувань

Головнокомандувач Збройних сил України Валерій Залужний заявив[7], що з метою дискредитації сил оборони України противник знімає та поширює постановочні відео з нелюдським ставленням нібито українських військових до російських полонених. Залужний закликав враховувати реалії інформаційно-психологічної війни та довіряти лише офіційним джерелам.

Радник керівника Офісу Президента України Олексій Арестович зазначив[8], що дії, зафіксовані на відео, мають ознаки воєнного злочину. За його словами, правоохоронними органами буде проведено відповідне розслідування, та у разі підтвердження цього факту винних буде притягнуто до відповідальності.

На 25 червня додаткова інформація від офіційних осіб відсутня.

Зі свідчень уже звільнених із полону українців та інформації в ЗМІ, відомо, що до українських полонених застосовуються тортури, побиття, фізичне та психологічне насильство, що прямо та категорично заборонено конкретними пунктами Женевської конвенції. На території т.зв. «ЛНР» та «ДНР», де поняття міжнародного права відсутнє як явище, 9 червня було винесено смертні вироки іноземним громадянам, які воювали на боці України. Це суперечить усім загальноприйнятим юридичним нормам.

Мета цієї публікації — дати загальну картину в контексті перебування солдатів російської армії в українському полоні — скласти розуміння, хто воює у складі армії РФ, які завдання ставилися військовим командуванням рядовому складу, за яких обставин вони потрапили в полон і яке їхнє особисте ставлення до розв'язаної Росією війни. Окрема увага надається примусовій мобілізації російською стороною українських громадян, які проживають на території т.зв. «ДНР» та «ЛНР».

Джерелами отримання інформації для підготовки публікації були відео допитів російських солдатів правоохоронними органами України, інтерв'ю українських журналістів з полоненими, перехоплення розмов військових РФ спецслужбами України, національні ЗМІ, соціальні мережі, телеграм-канали.

Дуже важливо зауважити, що свідчення полонених російських солдатів, на яких загалом й базувалася дана публікація, через вразливість їхнього становища, страху та невизначеності майбутнього, можуть тією чи іншою мірою йти врозріз із істинними думками та намірами. При подальшому прочитанні цей факт треба враховувати.

7 https://www.facebook.com/CinCAFU/posts/276883854607107

8 https://www.youtube.com/watch?v=iXSS5Cfx1TE&t=381s

Категорії осіб, що воюють в Україні на боці РФ

«Друга армія світу»

Аналіз інформації з відкритих джерел щодо полонених військовослужбовців російської армії дає можливість виділити певні категорії осіб, що воюють на боці РФ.

- **Солдати контрактної служби (професійна армія).** Здебільшого російська армія представлена вихідцями з депресивних регіонів РФ, які підписують контракти з проходження військової служби з головною метою — заробити гроші. Часто військова служба є єдиним способом виживання в економічно неблагополучних регіонах Росії, наприклад, Бурятії або Дагестані. Це найчисленніша категорія солдатів, що воюють в Україні, до якої також можна включити солдатів строкової служби, які підписали контракт через кілька місяців після їхнього призову. За свідченнями деяких полонених-строковиків, їхнє командування підписувало контракти замість них без отримання на це згоди, і про те, що вони «контрактники», їм ставало відомо лише постфактум.

- **Співробітники Росгвардії.** На самому початку війни було розбито колону російської техніки, серед підрозділів якої були представники Росгвардії — мобільні загони особливого призначення (т.зв. ОМОН) та спеціальні загони швидкого реагування (т.зв. СОБР) Кемеровської області. Вони рухалися за військовими через Чорнобильську зону відчуження у бік Києва. Став відомий факт[9] про відмову 12 «омоновців» Краснодару виконувати наказ про перетин 25 лютого кордону з Україною, вважаючи його незаконним. Після проведення службової перевірки «омоновців» було звільнено. Вони назвали

9 https://bit.ly/3ym5Bbm

звільнення незаконним і подали до суду позов щодо відновлення на службі. За тиждень дев'ятеро з них свої позови відкликали. Головне управління Росгвардії Краснодарського краю вимагало засекретити процес у справі трьох співробітників, які були звільнені за відмову воювати в Україні.

- **Солдати строкової служби.** Попри те, що російська влада тривалий час заперечувала факт того, що у війні проти України беруть участь строковики, потрапляння в полон багатьох із них та висвітлення даних фактів в українських ЗМІ змусило Міністерство оборони Росії 9 березня визнати наявність російських строковиків в Україні.

- **Представники «народної міліції»/«армії» т.зв. «ЛНР» та «ДНР».** Це одна з найбільш мотивованих категорій, якій притаманний високий бойовий дух та зарядженість на «перемогу». Солдатами т.зв. «ДНР» та «ЛНР», що з 2014 року воювали за підтримки РФ протягом 8 років, рухає бажання «звільнити», а насправді захопити всю територію Донецької та Луганської областей, помститися українським військовим за своїх загиблих товаришів та взяти свого роду реванш. У поле зору громадськості полонені цієї категорії потрапляли рідко, можливо, через їхню відмову від інтерв'ю.

- **Примусово мобілізовані у т.зв. «ЛНР» та «ДНР».** Починаючи із середини лютого на території т.зв. «ЛНР» та «ДНР» проходить примусова мобілізація. Чоловіків забирають прямо з вулиць або місць їхньої роботи та відправляють у військкомати, звідки вони без підготовки, відповідного спорядження та достатнього забезпечення вирушають одразу на передову. Мотивація таких солдатів дуже низька. У переважній більшості — це люди, які не мають яскраво вираженої громадянської позиції, часто називають себе «аполітичними». Вони з тих чи інших причин зробили вибір на користь проживання в «республіках» і пристосувалися до нових умов життя. Серед них — вчителі, шахтарі, працівники заводів, слюсарі, сторожі, сантехніки. Як показав аналіз наявної інформації, ці «солдати» найгірше за всіх озброєні та навчені, вони позбавлені нормального забезпечення, часто їх кидають на передову без бронежилетів та аптечок, у касках 1945 року. Як вони самі кажуть, на полі бою їх використовують як «гарматне м'ясо», щоб викликати на себе вогонь української артилерії з метою виявлення російськими солдатами вогневих точок супротивника. Представники цієї категорії дали чимало інтерв'ю, перебуваючи в українському полоні. Докладніше про участь у війні цієї категорії описано в розділі «Примусово мобілізовані жителі т.зв. «ДНР» та «ЛНР».

- **Найманці приватних військових компаній, зокрема, ПВК «Ліга» (раніше «Вагнер»).** За інформацією ВВС[10], наприкінці лютого 2022 року розпочався набір бійців ПВК на війну в Україні. До того ж в штат почали брати навіть тих, з ким раніше контракти не укладали, оскільки основний склад ПВК зберігається для виконання раніше підписаних контрактів в інших країнах. На цей момент набір відкритий також для самопроголошених «ДНР» та «ЛНР», жителів анексованого Криму, іноземців, збереглася лише заборона найму громадян Грузії. Наявність боргів перед Федеральною службою судових приставів, відсутність довідки про несудимість або закордонний паспорт також перестали бути перешкодою.

- **Полк поліції спеціального призначення імені А. А. Кадирова Міністерства внутрішніх справ Чеченської Республіки.** Підрозділи чеченських бійців в Україні здебільшого відіграють допоміжну роль. Вони здійснюють охорону об'єктів, зачистку та прочісування місцевості й не виконують функції бойових частин, штурмових загонів чи військової поліції. Російські та українські військові аналітики з початку війни неодноразово висловлювали сумніви у боєздатності «кадирівських» підрозділів — через велику кількість постановочних відео їх прозвали «тікток-військами». Окрім силовиків, на війну як «добровольців» відправляють тих, хто «завинив» перед місцевою владою, родичів критиків голови Чечні, а також ув'язнених. Чеченським бійцям за відмову воювати загрожують розправою над родичами[11].

- **Резервісти та добровольці.** У зв'язку зі значними втратами в лавах російської армії в РФ проводиться агітаційна кампанія із залучення до служби через підписання короткострокових контрактів (від 3-х місяців до 1-го року). Подібні оголошення вивішують у метро, розміщують на сайтах пошуку роботи; у містах встановлюють мобільні пункти добору на військову службу за контрактом[12]. З метою збільшення кількості потенційних «контрактників» у Росії було прийнято закон про скасування вікових обмежень для укладання першого контракту про військову службу[13].

10 https://www.bbc.com/russian/news-60692632

11 https://bit.ly/3u1FGDp

12 https://www.bbc.com/russian/features-61101195
https://www.fontanka.ru/2022/05/28/71367554/
https://www.yakutia.kp.ru/online/news/4772260/

13 https://www.bbc.com/russian/news-61578987

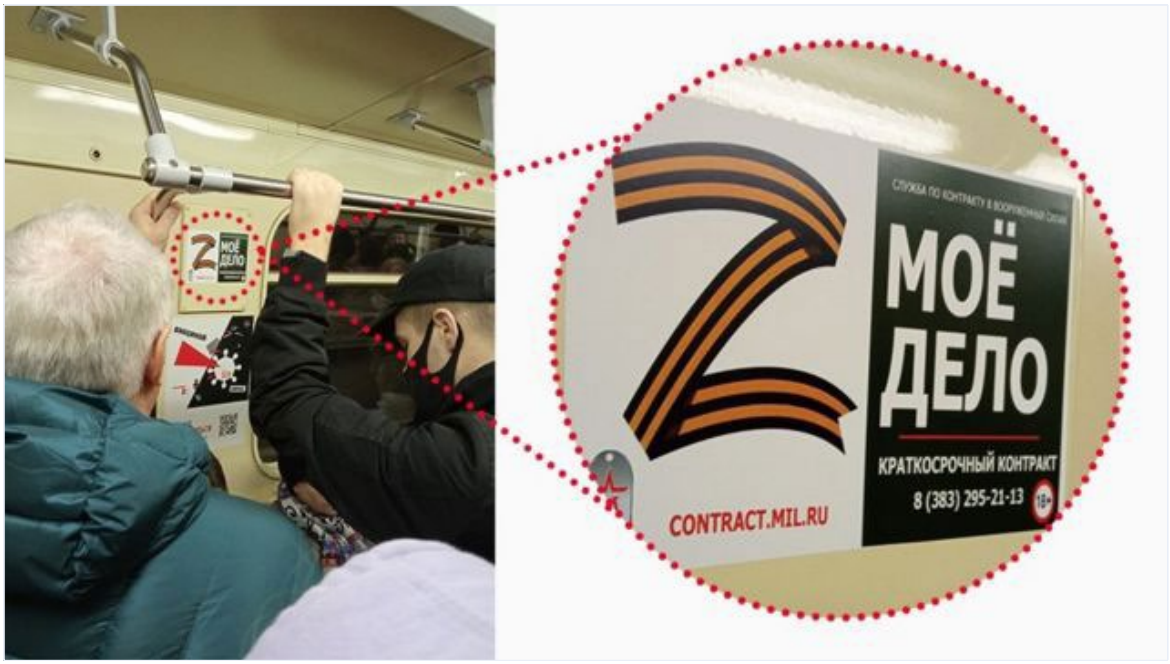

Оголошення в метро Новосибірська

Мобільні пункти добору на військову службу за контрактом у Санкт-Петербурзі та Якутську

Завдання, які поставлені військовослужбовцям РФ

«В Україні принижують російськомовний народ, треба допомогти їх звільнити»

Найпопулярнішою фразою серед полонених російських військових є «Ми поїхали на навчання, а опинилися на війні». Вірити висловлюванням про те, що більшість солдатів, взятих у полон на самому початку війни, думали, що 24 лютого вони їдуть на навчання, чи ні, погоджуючись із тезою про те, що всі мали інструкцію так говорити — особистий вибір кожного. Ця публікація не мала на меті досліджувати, як усе було насправді, у ній наводяться свідчення полонених російських солдатів, які могли б доповнити загальну картину того, що відбувається.

Як згадувалося вище, більшість полонених стверджують, що не знали про те, що 24 лютого вони вирушать до України для ведення бойових дій. Але були й інші варіанти відповідей на запитання «Як ви потрапили до України?»:

- *«23.02 командувач армії привітав із днем захисника вітчизни і сказав, що висуваємось в Україну, щоб звільнити російськомовних від геноциду та нацизму, і повернути наші території».*
- *«У ніч перетину кордону України нині загиблий командир сказав, що ми їдемо на війну».*
- *«Блок НАТО розширюється, в Україні принижують російськомовний народ, треба допомогти їх звільнити. Там будуть свої люди. Все буде, як у Криму».*

- *«23 лютого нас вишикували, і командир каже, що ми стоїмо на порозі 3-ї світової війни. Сказав нам, що за 4 дні додому повернетеся, українці за своїх олігархів не воюватимуть. Відмовимося — отримаємо по 20 років за гратами»*.

Під час інтерв'ю значна кількість полонених говорили, що спочатку якихось конкретних завдань їм не було поставлено, вони повинні були рухатися у колоні, очікуючи подальших вказівок.

Згодом, крім завдань суто військового характеру, як-от надання вогневого опору, установка блокпостів з подальшою перевіркою автівок, що проїжджають, на предмет зброї, охорона мостів і понтонів, організація коридору для проходження колони російської військової техніки, її прикриття, евакуація поранених солдатів і пошкодженої техніки, російськими командирами ставилися завдання з ідеологічним відтінком. За словами солдатів, їм казали, що вони їдуть як миротворці з метою повалення «київського режиму» та визволення України від нацистів. Комусь доводили до відома, що Президент України Володимир Зеленський «підписав» указ про капітуляцію, і потрібно для залякування проїхати великою колоною до Києва і повернутися назад. Хтось вирушав у рейд Нова Каховка — Миколаїв — Одеса із впевненістю в тому, що є домовленість із місцевою владою, і все буде швидко та безкровно, як у Криму у 2014 році.

За словами окремих солдатів, їм було надано дозвіл, а скоріше, наказано відкривати вогонь по всіх, хто чинить опір, у тому числі по мирних жителях.

- *«24 лютого замполіт сказав перекривати дороги на окружній у Харкові. Місцеві мешканці почали обурюватись. Замполіту це набридло, і він сказав стріляти по цивільних. Машини почали розвертатися, ховатися. Серед мирних були жертви...»*

- *«Було віддано наказ — розділитись, на моїй машині поїхати вниз, де зайняти оборону, незважаючи ні на що, і стріляти у все, що рухається, навіть у мирних. Я хотів втекти, але не міг, тому що ззаду стояв загороджувальний загін — вони були солідно одягнені, без розпізнавальних знаків, з білими пов'язками, як у нас»*.

Співробітникам т.зв. СОБР та ОМОН говорили, що вони повинні будуть надавати допомогу військовослужбовцям РФ у захопленні території України та забезпечувати контроль над захопленими містами. Також до їхніх завдань входило придушення можливого опору громадян України.

Окремих завдань було багато, але фактично вони були поставлені задля досягнення глобальних цілей, як-от захоплення території України, встановлення маріонеткового уряду, знищення української державності, насильницька русифікація населення. Не можна не відзначити, що російська агресія з перших днів війни супроводжується вбивством мирних громадян та руйнуванням об'єктів інфраструктури; зґвалтуванням та мародерством, тортурами та знущаннями як над цивільними особами, так і над українськими військовими; фільтраційними таборами та депортацією населення України. Хоча опис терору російської армії на українських територіях не є фокусом даної публікації, розповідаючи про полонених російських солдатів не можна не згадати про всі ті звірства та безчинства, які вчиняють військовослужбовці РФ.

Обставини потрапляння в полон

«Я здався, щоби нікого не вбивати»

У перші тижні війни в український полон попадало набагато більше російських солдатів, ніж у наступні. Це пояснювалося зміною характеру ведення бойових дій російською армією. На початку війни вона намагалася атакувати масштабно й одночасно по всій лінії фронту, не шкодуючи людських ресурсів; її наступальні дії були більш самовпевненими, а інтенсивність ведення бойових дій високою. Проте згодом кількість напрямків активного наступу значно зменшилася, ближні бої стали не такими частими, на окремих ділянках фронту війна набула позиційного характеру. За таких умов взяття в полон супротивника стало більш рідкісним явищем.

Обставини потрапляння в полон російських солдатів були різними:

- після вимушеної зупинки через поломку техніки;
- під час відступу через обстріли;
- оточення як частинами ЗСУ, так і місцевими жителями (представниками місцевої територіальної оборони, мисливцями);
- вихід на чужі позиції (переплутали техніку/блокпости);
- після поранення та отримання першої допомоги місцевими жителями;
- попадання в засідку українських військових;
- відставання від своєї колони;

- за наполегливою порадою місцевих жителів, коли солдати просили дати їм води/їжі;
- після довгих поневірянь місцевістю для того, щоб вийти до кордону з РФ;
- при виявленні безпілотним літальним апаратом ЗСУ поранених російських солдатів;
- цілеспрямована здача в полон цивільним особам.

Крім наведених вище обставин, одним із нерідкісних чинників, який так чи інакше призводив до подальшого потрапляння в полон, було залишення частинами російської армії своїх же солдатів у складній ситуації. Судячи з інтерв'ю полонених, досить частою була практика, коли колона російської техніки виїжджала, залишивши окремих бійців, які або були поранені, або їхній танк/БМП перестав працювати чи був підбитий.

Такий підхід йде врозріз із російським патріотичним гаслом «Своїх не кидаємо», яке нібито демонструє підтримку дій російської армії з боку громадянського суспільства в РФ, а також принципи взаємин усередині збройних сил, тобто фронтові товариші мусять обов'язково один одному допомагати, інакше бути просто не може. Про ступінь лицемірства слогана «Своїх не кидаємо» можна судити за свідченнями тих полонених російських військових, до яких він із тих чи інших причин не був застосований:

- *«Ми їхали в колоні, і нашу машину обстріляли. Уламок мені прилетів під око, роздробило очницю, ніс. Наші замість допомоги просто кинули — усі, хто були попереду, поїхали вперед, а хто був ззаду, розвернулися та поїхали назад. Я практично наосліп, тому що обидва ока дуже погано бачили, дійшов, а краще сказати доповз до найближчого будинку, де чоловік, як зміг, надав мені першу допомогу. Потім мене забрали до клініки, де українські лікарі мене лікували».*
- *«Вночі з 10 на 11 березня я стояв у наряді, потім пішов у окоп спати. Прокинувся — нікого немає, поїхали без мене. Я три дні ходив лісосмугою. Як побачив жовту «копійку», підійшов до неї. Це були українські розвідники, яким я і здався в полон».*

- *«Почався бій. У процесі розвантаження БМП через паніку водій здав назад і моя нога потрапила під колесо, через що дістав серйозну травму. Під час обстрілу лежав у окопі, за годину виліз і пішов у будинок, де ми жили. Відступаючи, усі втекли, а я залишився всередині, бо не міг нормально ходити. Пізніше вийшов у двір будинку, побачив через паркан військових ЗСУ. У мене була із собою граната. Думаю: «Зараз допалю й підірву себе». Проте потім передумав і здався в полон».*

- *«Під час обстрілу мені перебило ногу. Промедолу не було, просто перев'язали ногу джгутом. Я зняв черевик, бо він наповнився кров'ю, виповз ближче до дороги, і лишився лежати біля задніх коліс підбитого КАМАЗу. Дорогою туди-сюди їхала наша колона. Один КАМАЗ зупинився і мене запитали, як я. Я попросив таблетку промедолу і благав, щоб мене забрали з собою. А він узяв і просто поїхав! Я спустився в лісосмугу, побачив, що їдуть 2 танки, хотів до них повзти, але потім побачив, що це ЗСУ. Зачепився ногою за гілку і від сильного болю знепритомнів. Коли прийшов до тями, були вже сутінки. З гілок я зробив собі шину на ногу і приблизно добу повз лісосмугою. Біля якоїсь ТЕС мене знайшли, напоїли теплою водою — я змерз сильно, і пізніше мене доставили до поліцейської дільниці».*

Важливим є той факт, що російська пропаганда у своїх численних сюжетах малює жахи перебування в полоні в «нацистів», через що для багатьох солдатів потрапляння в український полон було одним із найбільших страхів. Під час інтерв'ю російські полонені говорили про те, що очікували знущань та принижень із боку українських військових, жахливих умов проживання без харчування та води.

- *«Коли ми йшли з Марселем, він увесь час нагнітав жахіть — головне, у полон не здаватися, там будуть знущатися й різними способами принижувати, розповідав моторошні історії. У результаті, коли ми потрапили в оточення, він став відстрілюватись і був поранений. З іншими ж все було нормально».*

Насправді все виявилося зовсім інакше. Російські полонені отримують 3-разове харчування, в холодну пору року їм було видано теплий одяг, у кожного з них є своє ліжко, вони регулярно приймають душ, отримують медичну допомогу. За їхніми словами, ставляться до них гуманно, без побиття, принижень та знущань.

> *«Я радий, що мене українці забрали, що вони мене не вбили, свої б убили. Путін посилає 20-річних дітей на смерть. Клянуся, я нікого не вбивав, готовий поліграф пройти. Я здався у полон, щоби нікого не вбивати, боюся убити людину».*

В одному зі своїх сюжетів[14] журналіст Володимир Золкін показав умови утримання полонених, які перебувають у слідчому ізоляторі. Він продемонстрував меню обіду, стан душових кімнат із холодною та гарячою водою, зазначив, що в полонених є можливість дивитися телевізор. Слід зауважити, що такі умови утримання не є скрізь, проте загальна рамка дотримання міжнародного законодавства із поводження з військовополоненими зберігається.

14 https://www.youtube.com/watch?v=M5Mdjo9zEjg&t=3023s

Примусово мобілізовані мешканці т.зв. «ДНР» та «ЛНР»

«Я був упевнений, що не підлягаю призову, тому що в мене на утриманні є батьки з інвалідністю»

19 лютого 2022 року на території т.зв. ««ДНР»» та ««ЛНР»» було оголошено загальну мобілізацію. Відповідні укази підписали «глави республік», у яких серед іншого було зазначено, що чоловікам віком 18-55 років заборонено залишати територію регіону, а виконавчій владі дозволяється вилучати в громадян та підприємств транспортні засоби та майно, «необхідне для потреб оборони».

У перші тижні людей збирали за списками комунальних служб, шахт, металургійних заводів та інших «державних» структур, тобто всіх, хто був якимось чином зареєстрований у самопроголошених республіках. Здебільшого говорили, що мобілізація буде на 90 днів і основними функціями призовників буде охорона об'єктів, чергування на блокпостах, тобто несення служби не на передових позиціях. Іноді на війну відправляли під виглядом проходження щорічних військових зборів. Часто примусово мобілізованим взагалі нічого не пояснювали.

Пізніше, за умов гострої нестачі людських ресурсів військові патрулі почали забирати чоловіків із вулиць, діставали їх із громадського транспорту, приходили до них додому для вручення повісток. Коли стало зрозуміло, що призивають масово і примусово всіх чоловіків, окрім тих, кому було видано броню або на підприємствах, або «за гроші», багато хто почав ховатися, кидати роботу й не виходити з дому. Чоловікам старше 55 років стало простіше влаштуватися на роботу, на деяких традиційно чоловічих роботах з'явилися жінки.

Серед полонених солдатів було чимало насильно мобілізованих жителів т.зв. «ДНР» та «ЛНР». Нижче наведено їхні цитати щодо примусового призову.

- *«Ішов додому. Позаду мене двоє людей йшли, тикнули стволом у спину, відвели до виконкому, вручили повістку. Потім посадили в маршрутку і відвезли до Алчевська, потім до Стаханова, наступного дня розподілили по ротах і батальйонах, за 4 дні вночі кудись повезли...». (Горлівка)*

- *«Я пішов до магазину. Дорогою мене зустріла машина білого кольору, з якої вийшли 3 співробітники «народної міліції» та 2 коменданти, і відвезли мене до Будинку культури. Після реєстрації відвезли до Іловайська. Я відпросився купити поїсти і втік автобусом додому, у Харцизьк. За кілька днів знову пішов у магазин, знову затримала машина й під конвоєм мене доставили до Будинку культури, звідки направили до 21-ї шахти Горлівки. Там вже було 200-250 людей і з кожним днем людей привозили дедалі більше. Звідти нас уже відправили до Маріуполя». (Харцизьк)*

- *«Їхав із роботи на автобусі. На жданівському роздоріжжі автобус зупинили люди з пов'язками «комендатура». Забрали чоловіків і сказали, що зараз повезуть нас до військкомату, але повезли до ДК Франка. Звідти — на м'ясокомбінат Макіївки, де видали форму. Сестра привезла мені медичні документи, де вказано, що маю проблеми з серцем, але мене однаково не відпустили». (Донецьк)*

- *«Я - вчитель російської мови, раніше викладав українську. В армії не служив. На роботі директор сказав з'явитися до військкомату в рамках мобілізації. Хто ухиляється, відповідатиме згідно із законодавством «ДНР». Довелося йти». (Горлівка)*

Мобілізація проходила без проходження призовниками медичних комісій, без урахування наявності «білого» квитка та соціальних «особливостей» конкретної людини — наприклад, наявність трьох і більше дітей, перебування на утриманні в громадянина осіб з інвалідністю тощо. Мобілізованим людям із «білим квитком» казали, що стан здоров'я не має значення, що вони для картинки охоронятимуть стратегічні об'єкти. Фактично такі обіцянки не відповідали дійсності.

- *«Я працюю на заводі у Макіївці. На підприємство надійшли списки, кого слід мобілізувати. Директор був проти з причини «а хто працюватиме?», але все одно поступово нас забирали. «Я був упевнений, що не підлягаю призову, тому що в мене на утриманні є батьки з інвалідністю». Але 24-го лютого сказали: «2 години на збори та у військкомат». Мене записали. Всіх, хто був завантажили в автобуси і відвезли в Холодну балку (прим.авт. — селище в Макіївці). Там переодягнули у форму, розподілили по ротах-батальйонах, мене призначили гранатометником. У селищі пробули дві доби. Там було багато різного народу — з ДЦП, з апаратом Єлізарова, епілептики, загалом усіх підряд гребли. Я намагався донести, що в мене батьки з інвалідністю. Як відвезли до Донецька, мені сказали, якщо такий випадок, то відпустимо. Градус напруження трохи спав. Але наступного дня приїхали автобуси і відправили нас до Іловайська, а звідти вже потягом до Джанкоя, і далі в Херсонську область». (Макіївка)*

- *«Я працював у школі керівником IT-гуртка. У середині лютого до навчальних закладів надійшла рознарядка з мобілізації. Нам сказали, що ми тиждень постоїмо на блокпостах, доки військові «ДНР» відпочивають. З 19 лютого ми стояли на КПВВ Майорське. Мені видали автомат, якого я в житті ніколи не тримав. До цього не служив, у мене цілий букет захворювань — астма, хворе серце, до того ж я страждаю на алергію. 1 березня ми потрапили під мінометний обстріл, сховалися у бліндажі. Незабаром прийшли українські десантники і ми здалися в полон». (Горлівка)*

- *«Мені 54 роки, я працюю в охороні на підприємстві «Ліки Донбасу». Мені зателефонували з роботи і сказали, щоби я прийшов до військкомату, але наступного дня була моя робоча зміна, тому я не пішов. Перебуваючи на роботі, після обіду мені знову зателефонували і сказали з'явитися, інакше або звільнять, або передадуть справу до прокуратури. Я приїхав у військкомат і в процесі оформлення говорю, що у мене хворі ноги. На що мені відповіли «розберемося» і відправили до актової зали чекати на автобуси. Привезли нас до Холодної балки, дали форму. Того дня ми ночували на вулиці. Потім відвезли до Донецька, де провели днів 5. Потім до Іловайська і звідти вже до Херсонської області. Вже на місці, ми днів 5-6 в мінусову погоду ночували на вулиці під парканом. Спочатку мене призначили старшиною роти, але через те, що від холоду стали крутити хворі ноги, мою посаду замінили на фельдшера, хоча жодного відношення до медицини я ніколи не мав». (Макіївка)*

> *«Коли ми були в Маріуполі, серед нас був чоловік, який дуже погано бачив. Він вечорами взагалі губився. Коли ми ввечері їздили, ми завжди стежили за ним». (Сніжне)*

Забезпечення цієї категорії осіб було у вкрай незадовільному стані. Перебуваючи в полоні, під час інтерв'ю вони скаржилися на нестачу питної води та сухих пайків, які змушені були ділити між собою та розтягувати на невизначену кількість днів.

> *«Ставлення до нас було жахливе. Сухпаї видали на 100 осіб, а нас було 300, тож ми їх економили. Коли ми з Джанкоя приїхали на Херсонщину, то 8 діб спали під бетонним парканом. Ну, як спали — весь час намагалися зігрітися, кололи дрова, розпалювали багаття, зшивали плащ-намети, щоби хоч якась загородка була. Поспати вдавалося 1,5-2 години. Росіяни, коли під'їхали, подумали, що ми — полонені, обличчя закопчені, ми самі виснажені. Хоча наш комбат, росіянин, жив недалеко у 2-поверховому будинку». (Макіївка)*

У переважній більшості полонені жителі самопроголошених республік розповідали, що перед тим, як потрапити на бойові позиції, вони не проходили жодної підготовки. В окремих випадках було коротке навчання стрільбі на полігоні, притому, що багато хто з них ніколи не тримав у руках автомат. З мобілізованих було сформовано серії полків — у залізних касках, без бронежилетів, без артилерії та зв'язку, із озброєнням у вигляді «снайперських» гвинтівок Мосіна зразка 1897 року та кулеметів «ДШК» зразка 1939 року. Через ненавченість, відсутність мотивації, незадовільного озброєння та забезпечення, нелюдського ставлення російських командирів втрати серед особового складу величезні. У цьому полягає феномен і лицемірство російських пропагандистських гасел. Тих, кого закликають рятувати та «звільняти», першими кидають на забій на укріплені українські позиції. Отже Росія, використовуючи мешканців підконтрольних їй українських регіонів, намагається покрити потреби у людях, щоб не оголошувати мобілізацію в себе.

> *«Нас привезли до села під Маріуполем. Сказали висуватися на завод Ілліча. Пройшли метрів 300, і нас розстріляли — з п'ятьох я один залишився живим, потрапив у полон. Я впевнений, що командування знало, що там українські військові. (Сніжне)*

> *«Наприкінці березня ми були під Волновахою. Нас посадили на броню та відправили як м'ясо на першу лінію, на прорив у село Роздольне. Без бронежилетів, з одними автоматами. Дорогою нас підбили, дуже багато загинуло. Інші поранені, побиті. Нас підібрав інший БМП, і нас повезли, але не назад, а вперед! Нас знову підбили, вціліла пара людей, серед яких і я...». (Макіївка)*

Якщо російське командування хоч якось намагається мінімізувати свої втрати, щоби не викликати в РФ відкритого суспільного невдоволення, і в той же час не платити по 7 млн. рублів як компенсацію за загиблих російських солдатів, то втрати т.зв. «ДНР» та «ЛНР» ніхто не рахує, життя їхніх солдатів не намагаються зберегти. Самопроголошені республіки — це неіснуюча сіра зона, де люди позбавлені прав, а отже, і звітувати про тисячі смертей не потрібно. Звісно, жодних компенсацій за загибель військового там не передбачено. Максимум, на що можуть розраховувати родичі — на виплату одноразової суми в 10 тисяч рублів.

Серед примусово мобілізованих солдатів були студенти із Донецька. Частина з них потрапила в український полон і виступила 31 березня на пресконференції. Докладніше про умови їхньої військової служби описано в розділі «Пресконференції полонених російських солдатів».

Слід зазначити, що до «обмінних» списків жителі т.зв. «ДНР» та «ЛНР» не потрапляють. Наразі в українському полоні знаходяться солдати російської армії, значно цінніші, аніж невідомі шахтарі та слюсарі з т.зв. «ДНР» та «ЛНР», тому полонені чоловіки «республік» перебуватимуть у невіданні щодо своєї подальшої долі протягом невизначеного часу. Де-юре вони є громадянами України. Навіть якщо дехто з них має російський паспорт, на практиці для військово-політичного командування РФ вони не є повноцінними громадянами РФ.

Ставлення до війни полонених російських солдатів

«Не бачу жодного сенсу відстоювати інтереси зрадників народу»

Безумовно, висловлювання полонених російських солдатів, щодо їхнього ставлення до розв'язаної Росією війни, через вразливість їхнього становища, страх і невизначеність майбутнього, можуть йти врозріз зі справжніми думками та намірами. Однак, з огляду на **велику кількість тез** про те, що «ця війна нікому не потрібна» і «нас використовували втемну», а також зважаючи на **тривалість інтерв'ю** з полоненими за відсутності змонтованих кадрів (деякі інтерв'ю тривали близько півтори години), коли неможливо змусити людину довгий час говорити нав'язану промову, можна зробити висновок, що взяті в полон російські солдати не особливо поділяють ту «високу місію» про «звільнення братського народу від гніту нацистів», яку твердить військово-політичне керівництво РФ. Варто наголосити, що йдеться про тих полонених, з ким були проведені та опубліковані інтерв'ю, на які вони дали свою добровільну згоду. Докладніше про організацію інтерв'ю описано в розділі «Шукай своїх». Український гуманітарний проєкт для ідентифікації полонених та загиблих російських солдатів».

За словами полонених, на розуміння того, що в Росії працює агресивна брехлива пропаганда, вплинуло їхнє спілкування із місцевими жителями, які зустрічали солдатів вороже й говорили, що ні від кого «визволяти» їх не потрібно, а також усвідомлення масштабів безпричинних руйнувань російськими снарядами об'єктів інфраструктури, перегляд українських ЗМІ.

- *«Вчинив безглуздя, поїхавши сюди добровольцем. Повірив тому, що розповідають по телевізору. Тут добрі люди, немає звірів, які ріжуть, убивають».*

- *«Я, коли новини вже тут подивився, що реально відбувається, я в шоці був, я думав — посивію. Міст немає, наші солдати мародерствують. Подивився російські новини — кажуть, що йде спецоперація зі звільнення «ЛДНР». Я сподіваюся, що у російських людей з'являться хоч якісь звивини, і вони почнуть думати й зрозуміють, що їм це не потрібно».*

- *«Новини нас накручують, що тут тероризм, беззаконня, що Україна потребує допомоги, що українські військові пригнічують свій народ, роблять із них живі щити. Насправді все навпаки. Ми прийшли, як агресори на чужу землю і поводимося гірше за фашистів».*

Багато хто з російських військовослужбовців не вірив чуткам про майбутню війну з Україною, оскільки офіційна російська влада заперечувала плани Росії напасти на Україну. Більшість солдатів думали, що їдуть на навчання, тому що їм не було повідомлено про майбутнє вторгнення. Опинившись на справжній війні з реальними смертями та пораненнями, до них прийшло усвідомлення, що їхнє командування використало їх «втемну».

- *«Були чутки, що підемо в Україну, але я до останнього в це не вірив. До цього дивилися Путіна, котрий сказав, що війни не буде».*

- *«У нас [строковиків] забрали документи, телефони, не сказали ані куди їдемо, ані навіщо».*

- *«Мене, як і інших, Збройні сили РФ використали втемну і відправили на нічим не виправдану війну на території України. Багатьох моїх товаришів вже немає серед живих, реальні цифри загиблих приховуються».*

Старший снайпер Таманської дивізії досить повно охарактеризував те, що відбувається, і висловив до нього своє ставлення:

- *«По нашому телевізору зараз кажуть, що йде легка переможна війна та визволення України від фашизму. Втрати та потрапляння у полон ретельно приховуються. Сама собою операція була суїцидальна — не використовуються жодні принципи ведення звичної війни, йде банальне закидання м'ясом в надії на те, що в України скінчаться ресурси. Не було враховано, що рівень підготовки українських солдатів з 2014 року зріс, кількість військовослужбовців побільшала, поставки озброєння та оснащення наразі перевершують наші. Тобто просто закидати трупами не вдасться, а якщо й вийде, це буде Піррова перемога. Гори трупів, сотні жертв мирних жителів, тисячі солдатів з одного і другого боку, і, як наслідок, повний економічний крах з обох боків. Нас, полонених, не хочуть обмінювати, не хочуть визнавати нас. Я вважаю це зрадою, і не бачу жодного сенсу відстоювати інтереси зрадників народу»*.

На традиційні запитання журналістів, чи зустрічали вони «нацистів», від гніту яких вони приїхали звільняти український народ, звучала традиційна відповідь «ні». На уточнення «як ви зрозумієте, нацист перед вами чи ні?» відповідати вагалися.

- *«Немає тут таких варварів, як нам подавалося»*.

- *«[Під час телефонної розмови з братом] Якби тут були нацисти, мене б, азіата, загризли б вже»*.

Нерідко в інтерв'ю солдати зверталися до своїх родичів та друзів — з проханням виходити на мітинги проти війни, телефонувати в різні інстанції для оприлюднення кількості втрат; до своїх товаришів по службі — із закликом не їхати в Україну; до тих, хто вже воює — припинити удари по мирним об'єктам, скласти зброю та залишити територію України.

- *«Звертайтеся до ЗМІ, виходьте на вулиці, це неправда, що немає втрат. Зі всього батальйону нас четверо вижило»*.

- *«Ми - терористи, а не визволителі. Не їдьте сюди, звільняйтеся, ховайтеся, ламайте руки-ноги. Ви не несете жодної миротворчої місії! Ви прийдете знищувати, а у результаті загинете самі»*.

> *«Пацани, сидіть удома, пишіть рапорти, а краще звільняйтесь».*

Перехоплення розмов правоохоронними органами України, інтерв'ю полонених російських солдатів свідчать про те, що моральний дух і воля до перемоги в лавах російської армії дуже слабкі, солдати не хочуть воювати і не розуміють, заради чого вони мають вмирати. Гасла про «денацифікацію» жителів іншої країни є слабким стимулом для того, щоб солдати були готові гинути на полі бою.

Прес-конференції полонених російських солдатів

«Росія зробила достатньо поганого, щоби нас не пробачати»

На початку війни, коли одним з інформаційних завдань було активне повідомлення російському та європейському суспільству реальної картини щодо вторгнення РФ в Україну, кількості російських полонених, обставин перетину ними державного кордону України, в українських інформаційних агентствах проводилися прес-конференції полонених російських солдатів, участь у яких передбачала їхню добровільну згоду.

Загалом упродовж березня 2022 року було проведено 7 прес-конференцій, у яких взяли участь 43 представники російської армії.

2 березня відбулася прес-конференція співробітників Росгвардії — представників загонів спеціального призначення (т.зв. СОБР та ОМОН) по Кемеровській області[15]. За словами полонених, одним із поставлених їм завдань було зайти до Києва та допомогти російській армії в придушенні опору мирного населення, аж до арештів, фізичного примусу та розстрілів. Російський підполковник визнав, що в російських ЗМІ діє ворожа антиукраїнська пропаганда, а їм самим командування доносило, що на території України панує фашистський режим, владу захопили нацисти і треба допомогти звичайним людям позбутися ярма.

Один із полонених вибачився перед народом України та додав, що зрозуміє, якщо їм не буде прощення:

15 https://www.youtube.com/watch?v=VoKfL4mxrkA

> *«Мені реально соромно, що ми прийшли сюди. Я не знаю, чому ми так вчинили. Точніше знаю — ми мало знали, мало думали. Ми принесли горе на цю землю. Я не знаю, як це можна спокутувати. Будь-який вирок, ми готові все прийняти».*

5 березня відбулася пресконференція десяти російських військовослужбовців[16], які закликали жителів РФ виходити на антивоєнні мітинги, влаштовувати страйки, перекривати дороги задля привернення уваги до розв'язаної в Україні війни.

«Росіянам слід відключити телевізори, щоб вони зрозуміли, що на території України захищати когось, російськомовні жителі жодним чином не пригнічуються, а єдиними злочинцями та загарбниками є ми самі», — каже полонений солдат.

За словами затриманих, на їхню адресу звучали погрози розстрілами у разі, якщо вони самовільно вирішать залишити райони бойових дій та вирушать у бік державного кордону. Військовослужбовці РФ розповіли, що тіла загиблих солдатів

16 https://www.youtube.com/watch?v=u7T4y614RGQ

не забираються, їх або спалюють, або ховають у братських могилах без розпізнавальних знаків. Солдати зазначають, що їм страшно повертатися до Росії, оскільки вони є реальними свідками того, що насправді відбувається в лавах російської армії.

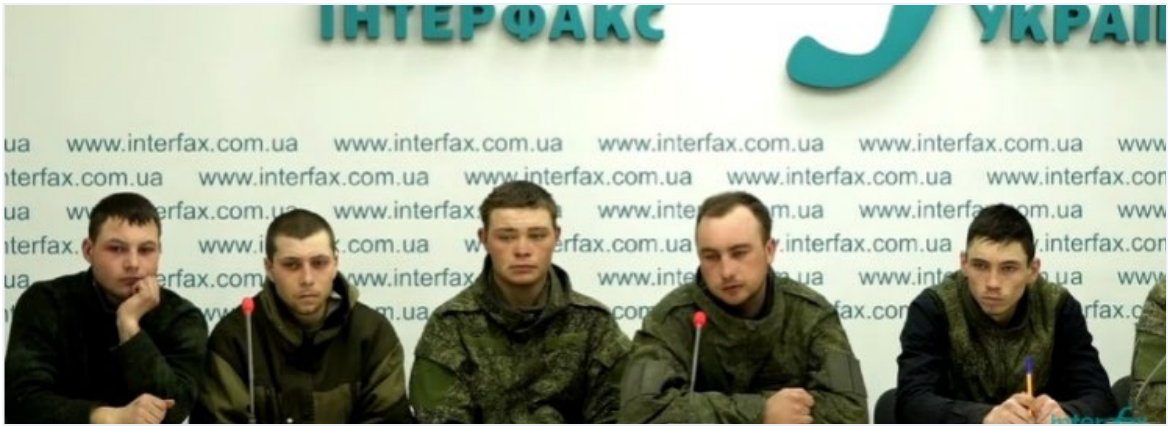

9 березня було проведено брифінг російських розвідників[17]**,** на якому, крім докладної розповіді про те, як і коли вони зайшли в Україну, полонені звернулися до військово-політичного керівництва РФ з вимогою припинити посилати в Україну солдатів і негайно закінчити війну.

> *«Армія призначена для захисту свого народу, а не для нападу на чужий. Наше керівництво вчинило ганебно і зрадливо, відправивши своїх солдатів з агресією до сусідньої держави, щоб вони там знищували мирне населення, скидали бомби на школи та лікарні. Я закликаю всі підрозділи, всіх розсудливих людей скласти зброю. Водночас від імені своєї бригади прошу вибачення у кожного жителя України за наше віроломне вторгнення», — каже військовослужбовець 15-ої окремої мотострілецької бригади.*

17 https://www.youtube.com/watch?v=1s39_JFFNhg

11 березня відбулася пресконференція російських військових льотчиків. Вони заявили, що самі звернулися до правоохоронних органів України з проханням дати їм можливість виступити перед міжнародними ЗМІ, аби спільними зусиллями сприяти якнайшвидшому завершенню війни.

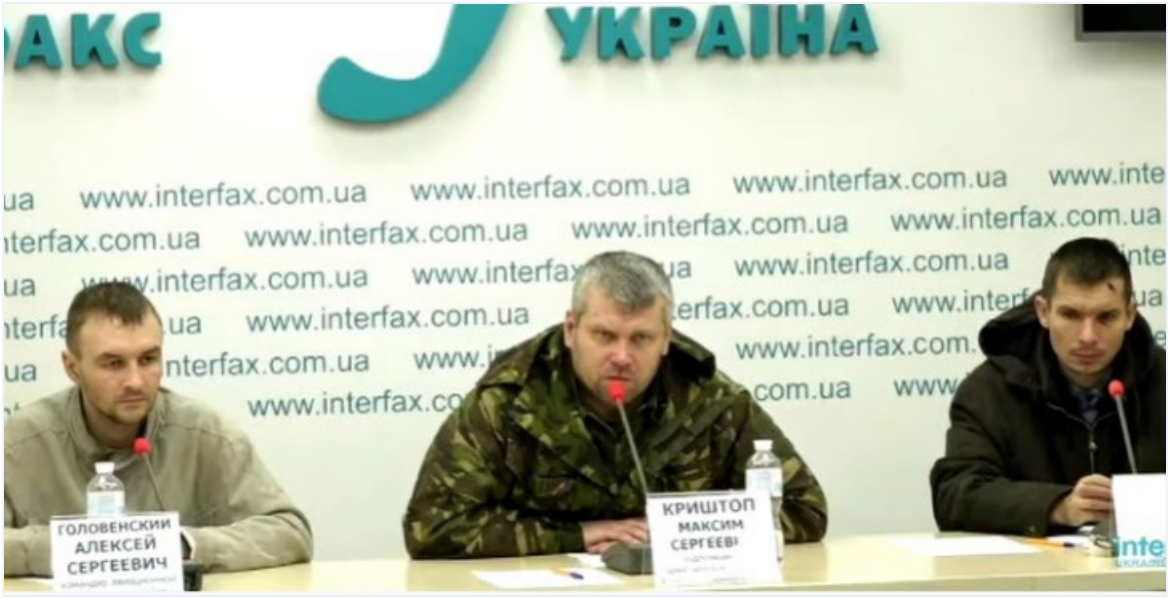

Заступник командира 47-го бомбардувального авіаційного полку розповів про те, що в січні 2022 року командиром полку було доведено інформацію про майбутню участь у бойових діях в Україні, у зв'язку з чим розпочалися тренування з польотів на гранично малих висотах, з тактичного пуску ракет, виконувались завдання з подолання засобів ППО. Офіцер визнав, що бомбометання він здійснював не лише по українській військовій техніці, а й по житлових будинках у Харківській області. Незважаючи на злочинність наказу, його було виконано.

Варто зазначити, що батьки одного з учасників пресконференції, командира авіаційної ескадрильї, проживають у Кременчуці Полтавської області, а його дружина — українка.

14 березня перед засобами масової інформації виступили російські солдати, які проходили строкову службу[18]**.** За словами одного з полонених, напередодні вторгнення, 23 лютого почалося маркування військової техніки, і на запитання, навіщо це, командир сказав, що для участі у бойових діях.

18 https://www.youtube.com/watch?v=V02iRu930-c&t=260s

- *«Ми були впевнені, що нас нікуди не посилатимуть. Нам завжди казали, що строковики не воюють. Виявилося, нам брехали»,* — розповідав солдат строкової служби.

Окрім опису обставин перетину кордону та попадання у полон, затримані звернулися до Президента РФ зі звинуваченнями, що їх було відправлено на війну за його наказом:

- *«Товаришу президенте Російської Федерації, я не знаю, для чого ви кажете, що тут немає строковиків. Тут сидять ще чотири мої товариші, які з вашої забаганки вчиняють тут злочини. Я вважаю, що ви неправі і ви провинні у всьому цьому. Я прошу вас закінчити все це якнайшвидше, щоб усіх військовослужбовців РФ, які обманом сюди потрапили, повернули додому. Мені дуже соромно за себе, за всіх російських солдатів, і за вас, товаришу президенте... Росія зробила достатньо поганого, щоби нас не пробачати».*

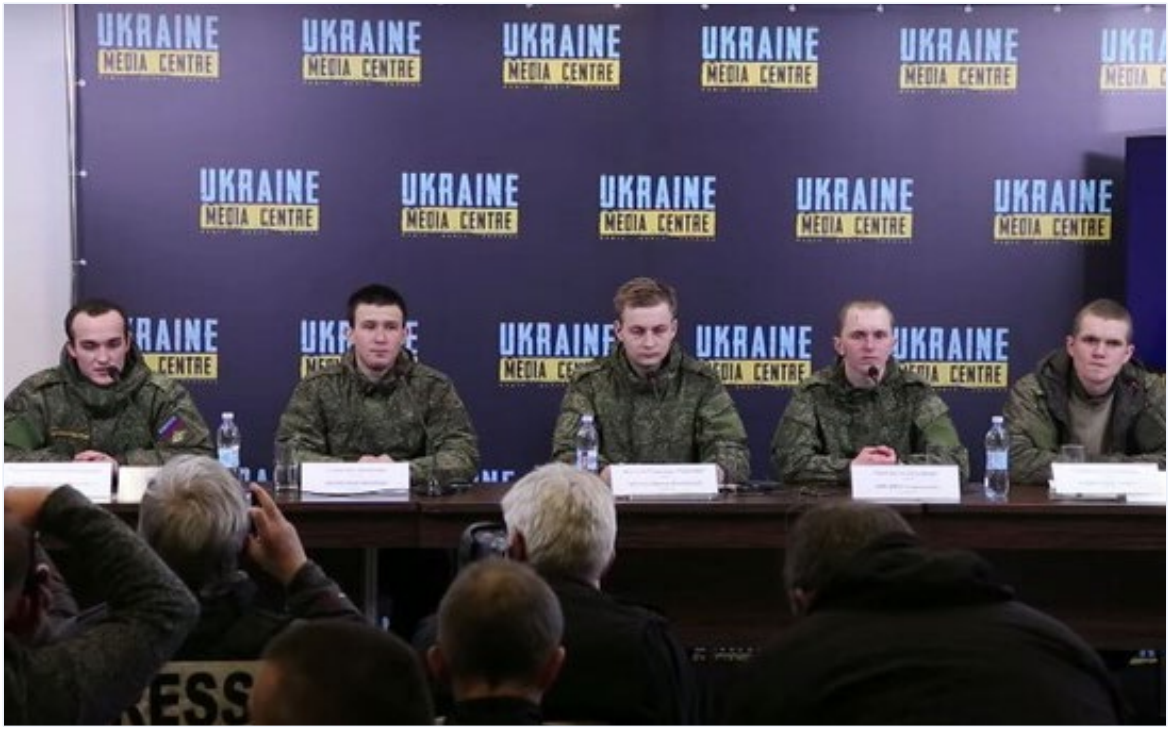

19 березня відбулася чергова пресконференція полонених військовослужбовців РФ[19], серед яких начальник зв'язку гаубичного артилерійського дивізіону, який перейшов у 2014 році на бік окупантів. За його словами, 8 років тому українським офіцерам надавалася можливість виїхати з Криму, але через багаторічну активну російську пропаганду про те, що рівень життя в Росії набагато вищий, склав другу присягу і залишився служити в Криму в лавах Збройних сил РФ.

Полонені солдати зазначили, що незважаючи на те, що вони — агресори та окупанти, у полоні до них дуже гарне ставлення — їх годують, дають теплий одяг. Всі учасники конференції, за їхніми словами, сильно каються і вибачаються перед українським народом за весь біль та страждання, які вони завдали. Один із виступаючих назвав Президента РФ Путіна брехуном і ошуканцем, який «обдурив не лише російських солдатів, кинувши їх як гарматне м'ясо, а й усю Росію».

31 березня в Українському кризовому медіа-центрі відбулася пресконференція дев'яти полонених студентів з Донецька, яких примусово призвали на війну з Україною[20]. Затримані розповідали, що отримали повідомлення з'явитися 24 лютого на збори, які мали продовжитись 2-3 дні. Як вони тоді зрозуміли, їх забирали для «курсу молодого бійця». Медичного обстеження призовники не проходили, на війну потрапили навіть ті, хто мав проблеми із серцем. За словами затриманих, до їхнього відома довели, що за ухилення їх можуть посадити на 7 років, а якщо батьки приховують місцезнаходження, то на них також чекає

19 https://www.youtube.com/watch?v=pzkjej0dY3Q

20 https://www.youtube.com/watch?v=R7vTMdl4QWw&t=2553s

кримінальна відповідальність. З цих причин, щоб «не ламати життя ані собі, ані батькам», вони не ховалися і не відмовлялися від проходження військових зборів, бо не знали, що їх відправлять на війну.

Обмундирування та спорядження вони отримали на території донецького м'ясокомбінату. 3 березня поїздом через залізничну станцію «Іловайськ» їх вивезли до Білгороду, де поселили на околиці міста у спорткомплексі, а вже 5 березня студенти були відправлені до села Веселе Харківської області з метою облаштування опорних пунктів для подальшої охорони та оборони.

За словами полонених, у селі їх поселили до школи, де не було ані світла, ані води. Вони змушені були самі шукати воду, звертатися до місцевих жителів. Харчувалися двічі на день, їли прострочений хліб, де стояв термін придатності 11 березня, а виданий він був 20-го.

Щодо озброєння, затриманим видали стару радянську зброю, яка була іржавою та списаною.

> *«Каски видали часів Другої світової війни, ремені ще СРСРівські. Товариш дістав пружину з автомата, і вона розсипалася в руках», —* розповідає один із полонених.

Воєнні злочини російських військовослужбовців

«Я вистрілив, щоби від мене відстали»[21]

Серед полонених російських солдатів є підозрювані у воєнних злочинах. В українському кримінальному кодексі існує лише одна стаття, присвячена їм — стаття 438 «Порушення законів та звичаїв війни». Відповідно до неї, передбачається кримінальна відповідальність за жорстоке поводження із військовополоненими або цивільним населенням, вигнання цивільного населення для примусових робіт, розграбування національних цінностей на окупованій території, застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інші порушення законів та звичаїв війни, передбачені міжнародними договорами, а також віддання наказу про вчинення таких дій. Якщо наведені вище дії поєднані з умисним вбивством, то винуватцю може загрожувати довічне ув'язнення.

Першим російським військовим, який постав перед судом за звинуваченням у воєнних злочинах після вторгнення в Україну, став Вадим Шишімарін, 2000 року народження. За вбивство 28 лютого 62-річного пенсіонера у селищі Чупахівка на Сумщині Солом'янський суд Києва засудив полоненого сержанта до довічного ув'язнення[22].

Фото — Лариса Калик, Ґрати

21 https://www.bbc.com/russian/news-61506223

22 https://www.bbc.com/russian/news-61525507

Котелівський районний суд Полтавської області засудив до 11 років та 6 місяців ув'язнення двох російських військових, Олександра Бобикіна та Олександра Іванова, які 24 лютого, перебуваючи на території РФ, із реактивної системи залпового вогню «Град» (зброя невибіркової дії) обстріляли цивільні райони Харківської області, внаслідок чого у двох селах було пошкоджено електричну підстанцію, повітряні лінії електропередачі, житлові будинки, ліцей[23].

Фото — Суспільне. Полтава

23 квітня українські правоохоронні органи повідомили про підозру за статтею 438 КК України Красноярцеву Олександру, пілоту СУ-34, який на початку березня обстрілював житлові квартали Чернігова[24]. Пряма мова Красноярцева під час інтерв'ю з ним:

> *«5 березня мені принесли координати об'єкта. Зарядка в літаку була — 6 ФАБ-500 (фугасно-авіаційних бомб 500 кг), радіус ураження кожної десь від 500 м до 1 км. Після набору висоти, готуючись до бомбометання, я відчув удар ззаду, через що літак почав розгойдуватися. Штурман привів у дію засіб аварійного покидання літака. Я спустився на парашуті, впав на будинок у приватному секторі Чернігова, скотився за паркан. Раптом почув: «Русский, выходи!». Я перестрибнув через паркан і побіг. За мною побіг чоловік, намагався мене наздогнати, в той момент я застосував зброю — вистрілив кілька разів (прим.авт. — чоловік загинув). Потім*

23 https://www.pravda.com.ua/rus/news/2022/05/31/7349631/

24 https://bit.ly/3u4FdAd

> *переліз через ще один паркан і заліз у сарай, щоб там відсидітися. Дістав перев'язувальний пакет, перебинтував щоку, і тут за мною прийшли люди з автоматами. Я здався. Пізніше приїхала машина, куди мене посадили і повезли показати розбомблену школу та інші зруйновані будівлі...»*[25].

Напередодні Красноярцев скинув на Чернігів 8 осколково-фугасних авіаційних бомб, радіус ураження кожної 1-1,5 км.

Фото — скріншот відео інтерв'ю з Володимиром Золкіним

31 травня Генеральна прокурорка України Ірина Венедиктова повідомила, що в Україні відкрито майже 15 тисяч кримінальних проваджень, що стосуються воєнних злочинів росіян[26].

25 https://www.youtube.com/watch?v=NfgvMCl1kbY

26 https://bit.ly/3u4uFRL

Обміни полоненими між Україною та Росією

Військовослужбовці РФ, які перебувають у полоні в Україні, можуть підлягати обміну на українських солдатів, якщо за час їхнього перебування на території України вони не вчинили воєнних злочинів.

Станом на 9 червня відомо про 9 обмінів полоненими між Україною та Росією[27].

В Україну повернулися:

- 24 березня 10 військовослужбовців;
- 1 квітня 86 військовослужбовців;
- 9 квітня 12 військових та 14 цивільних осіб;
- 14 квітня 22 військових та 8 цивільних осіб;
- 19 квітня 60 військових та 16 цивільних осіб;
- 21 квітня 10 військових та 9 цивільних осіб;
- 28 квітня 33 військових та 12 цивільних осіб;
- 30 квітня 7 військових та 7 цивільних осіб;
- 6 травня 28 військових та 13 цивільних осіб.

27 https://bit.ly/39T8Du8
https://bit.ly/3nhC9Np

Точної інформації про кількість російських солдатів, які повернулися з полону, немає.

6 червня у Верховній Раді України було зареєстровано законопроєкт (№ 7436)[28] про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо врегулювання процедури обміну засуджених як військовополонених.

Зокрема, документ передбачає, що засуджений звільняється від відбування покарання, якщо було ухвалене рішення про його обмін або його включено в списки на обмін як військовополоненого.

Якщо обмін не відбувся, засуджений відбуватиме покарання.

Якщо засуджений, якого обміняли, знову братиме участь у бойових діях і буде повторно затриманий в Україні, він сидітиме у в'язниці весь термін ув'язнення.

28 https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39752

«Шукай своїх»

Український гуманітарний проєкт для ідентифікації полонених та загиблих російських солдатів

З ініціативи МВС України, для ідентифікації полонених та загиблих солдатів армії РФ було запущено гуманітарний інтернет-проєкт «Шукай своїх». Координатор проєкту — радник Міністра внутрішніх справ Віктор Андрусів.

За словами організаторів, проєкт призначений для того, щоби російські громадяни могли знайти своїх родичів, яких уряд РФ відправив на війну в Україні, та дізнатися про їхню долю.

«Шукай своїх» розміщується на офіційному сайті (https://200rf.com), а також у Telegram-каналі (https://t.me/rf200_nooow). На вимогу Роскомнагляду, сайт «Шукай своїх» був заблокований на території Росії, а на адресу сервісу Telegram було направлено вимогу про видалення відповідного каналу. Відомо, що російська влада замовчує реальну кількість загиблих та полонених солдатів армії РФ на території України.

У рамках проєкту із полоненими російськими солдатами проводяться інтерв'ю, на які вони обов'язково мають дати свою добровільну згоду. Інтерв'ю проводить журналіст Володимир Золкін зі своїм колегою. На YouTube-каналі Володимира Золкіна[29] — понад 100 відео, на яких записані інтерв'ю з більш ніж 170 полоненими російськими солдатами. Під час інтерв'ю затримані розповідають про перетин державного кордону України, поставлені завдання, обставини попадання в полон, описують особисту мотивацію йти на війну. У розмові полонені можуть вільно висловлювати свою думку і ставити зустрічні питання. Протягом інтерв'ю затриманий може поговорити телефоном зі своїм родичем за умови, що останній надав згоду на запис та публікацію розмови. Пізніше рідні та близькі можуть

29 https://www.youtube.com/c/VolodymyrZolkin

подивитися запис відео, переконатися, що їхній чоловік/син/брат живий і здоровий, оцінити його зовнішній вигляд та моральний стан. У своїх інтерв'ю Золкін неодноразово наголошував, що участь в інтерв'ю добровільна, і частина полонених російських солдатів від нього відмовляються, що не несе для них жодних санкцій.

На жаль, у РФ немає подібних гуманітарних ініціатив. Українські солдати, які перебувають у російському полоні, не можуть зателефонувати своїм рідним, а їхні родини не мають змоги переглянути відео, на якому їхні родичі живі та здорові. Максимум, що транслюють російські ресурси — це короткі пропагандистські ролики за участю українських полонених, у яких подаються їхні уривчасті репліки. Незрозуміло, людина говорить так, тому що йому так сказали відповісти, чи це справді його думки.

> *«Вони [росіяни] створили вже кілька каналів, один із них називається «Шукай хохлів». Образлива назва. Вони не здатні робити щось нормально, якісно, порядно та інтелігентно. Їм треба ображати та пригнічувати. Вони ж вважають себе вищою расою. Спроби зробити, як ми, в них були. Тільки все провалюється, вони не можуть взяти інтерв'ю, щоб не зробити у 15-хвилинному відео 250 грубих нарізок. Кожне слово, яке їм не підходить, вони мають вирізати... Деякі мої відео йдуть по півтори години, неможливо людину так видресувати, щоб вона весь час відповідала так, як ти хочеш. З моїх інтерв'ю стає зрозуміло, що це добровільні бесіди»,* — розповідає Володимир Золкін[30].

Організація Human Rights Watch закликала владу України зупинити розміщення в соціальних мережах особистих даних російських військовополонених, а також відеозаписів із їхніми допитами, оскільки це порушує їхні права, гарантовані Женевською конвенцією. Згідно з нею військовополонені мають бути захищені від образ та цікавості публіки[31].

У той же час, за твердженнями організаторів проєкту «Шукай своїх», ці інтерв'ю не порушують принципи міжнародного права, оскільки являють собою не допит, а приватну бесіду із наданням згоди на відеофіксацію. Наголошувалося, що частиною 3 статті 17 Розділу 1 Женевської конвенції про поводження з військовополоненими передбачено лише те, що будь-які фізичні або моральні тортури

30 https://bit.ly/3OEtVdR

31 https://bit.ly/3tZR3LN

(і будь-яка інша форма примусу) не можуть застосовуватися до військовополонених для отримання від них будь-яких відомостей. Військовополоненим, які відмовляються відповідати, не можна погрожувати, не можна їх ображати, переслідувати чи вдаватися до обмежень їхніх прав. На відео можна побачити, що військовополонені відповідають добровільно, без застосування до них примусу. За твердженням Віктора Андрусіва, проєкт має винятково гуманітарні цілі.